

**Zeitschrift:** Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)  
**Herausgeber:** Romania (Societat de Students Romontschs)  
**Band:** 50 (1964)

**Artikel:** Lungatg grondezia e caducadad : skizzas filosoficas  
**Autor:** Derungs, Ursicin  
**DOI:** <https://doi.org/10.5169/seals-882009>

### **Nutzungsbedingungen**

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

### **Conditions d'utilisation**

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

### **Terms of use**

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

**Download PDF:** 29.11.2024

**ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>**

# LUNGATG GRONDEZIA E CADUCADAD

SKIZZAS FILOSOFICAS DA P. URSICIN DERUNGS

## LUNGATG GRONDEZIA E CADUCADAD

DA SUR URSICIN DERUNGS

1. En sia concisadad augustiniana cuntegn quel plaid in'entira filosofia de lungatg. Nus mettem enstagì dil plaid Dieus «realitad» e constatein pigl'empre inna relaziun denter realitad, patratg e lungatg. All'entschatta considerein nus la dialectica esser e patratg (lungatg) en moda generala.

a. El patratg (lungatg) s'entaupa il carstgaun culla realitad. La realitad vegn culada en lungatg sco aur en muneidas; ella daventa al lungatg inna ribozia communicabla, enzategi che rocia e daventa possess de tuta. El lungatg mesira il carstgaun la realitad, conquista e damogna ella. El lungatg semanifestescha la noblezia dil carstgaun sco suprema creatira. La bibla selarescha quel fatg cun in maletg: Dieus meina ils animals tier Adam. Lez numna els e manifestescha, numnond, sia noblezia e pussona sur ded els.

Il fundament de quella noblezia ch'il lungatg dat al carstgaun schai en sia natira spirtala. Igl animal ha inna enconuschientscha della realitad en ton ch'ella ei de nez per el eis basegns biologics (pia la realitad en ses datums empirics e sensitivs). Chentras realisescha el sesez sil medem scalem dellas caussas ch'el drova, pia sil scalem dil veser, udir e gustar, dil reischeiver impuls sensitivs. La noblezia dil carstgaun denton schai en sia püsseivladad d'enconuscher la realitad en ton ch'ella ei. Chentras realisescha el sesez sin il scalem che survargu ils tschun senns, che

GRONDEZIA E CADUCADAD  
LUNGTG

DA SUR URSICIN DERUNGS

# LUNGATG GRONDEZIA E CADUCADAD

SKIZZAS FILOSOFICAS DA P. URSICIN DERUNGS

Augustin de Hippo (354—430), gronds tochen en sias remarclas lateralas, ha scret en siu «De trinitate» (sur la trinidad) in plaid che sa survir a nus sco pugn de partenza sin nossa tscherca d'ina «filosofia de lungatg»: *Deus maior est quam cogitatur, maior cogitatur quam dicitur: Deus ei pli gronds che quei ch'el sa vegnir patertgaus, el vegn patertgaus pli gronds che quei ch'el sa vegnir exprimius.*

1. En sia concisadad augustiniana cuntegn quei plaid in'entira filosofia de lungatg. Nus mettein enstagl dil plaid Dieus «realitad» e constatein pigl emprem ina *relaziun denter realitad, patratg e lungatg*. All'entschatta considerein nus la dialectica *esser e patratg* (lungatg) en moda generala.

a. El patratg (lungatg) s'entaupa il carstgaun culla realitad. La realitad vegn culada en lungatg sco aur en muneidas; ella daventa el lungatg ina rihezia communicabla, enzatgei che rocla e daventa possess de tuts. El lungatg mesira il carstgaun la realitad, conquista e damogna ella: El lungatg semanifestescha la noblezia dil carstgaun sco suprema creatira. La bibla sclarescha quei fatg cun in maletg: Dieus meina ils animals tier Adam. Lez *numna* els e manifestescha, *numnond*, sia noblezia e pussonza sur ded els.

Il fundament de quella noblezia ch'il lungatg dat al carstgaun schai en sia natira spirtala. Igl animal ha ina enconuschientscha della realitad en ton ch'ella *ei de nez* per el els basegns biologics (pia la realitad en ses datums empirics e sensitivs). Cheutras realisescha el sesez sil medem scalem dellas caussas ch'el drova, pia sil scalem dil veser, udir e gustar, dil retscheiver impuls sensitivs. La noblezia dil carstgaun denton schai en sia pusseivladad d'enconuscher la realitad en ton *ch'ella ei*. Cheutras realisescha el sesez sin il scalem che survarga ils tschun senns, che

fundescha denton pér l'empiria; quei ei il scalem dil spért. Il horizont dil spért human ei igl «esser». Ella «simpatia» cugl esser, el dialog cun el realisescha il carstgaun sesez, s'alzond sur las singulas caussas essentas, objectivond la comunicaziun cugl esser dellas caussas essentas el lungatg. Aschia daventa il lungatg il segn dell'unitad dil spért cugl esser ed il segn de sia suveranidad sur la pluralidad dil veseivel. Il maletg della muneida savess era cheu explicar il manegiau: La singula muneida ei (denter auter era) segn ed expressiun dell'appartenenza dil carstgaun (che posseda ella) ad in stadi, dell'unitad cun el, della participaziun a sias rihezias. Aschia indichescha era il plaid buca mo ina muntada empirica, mobein empunescha il spért human culla rihezia della realitad, il pli davos cugl esser sez.

b. Nus havein detg ch'igl esser seigi il horizont dell'enconuschientscha dil carstgaun. Quei horizont ei denton infinits, pergei en davosa reduenziun filosofica ei igl esser infinits en ton sco esser. Cun auters plaid: Il carstgaun vegn mai a saver miserar giu siu agen horizont spirtal cun siu spért, e vegn mai de cular la realitad adequatamein ella muneida dil lungatg. Quei vulan ils plaid de sogn Augustin dir en emprema lingia: Dieus, igl esser personal ed infinit ei pli gronds ch'il patratg, ed il patratg pli gronds ch'il lungatg. Ei dat pia ina *divergenza denter esser, patratg e lungatg*, che schendra el carstgaun ina tensiun infinita viers la comunicaziun cugl esser, en capientscha personala: cun Diu. La convergenza e divergenza dil carstgaun cugl esser dat ad el il «cor malruasseivel» (sogn Augustin) ed a siu patratg e lungatg grondezia e caducadad. Ella segirescha al carstgaun vitalitad perpetna en la conquista graduala mai finida de siu horizont spirtal, ella tscherca de Diu.

Quella tensiun intimescha nus de restrenscher la pussonza indicada dil patratg e lungatg. El lungatg (mo) *sestenda* il carstgaun viers igl esser, enquera il carstgaun realitad. Denton po il patratg mai satiuer agl esser e prender en el, igl esser ha en quella concorrenza adina la precedenza. El schai ordavon al carstgaun sco premissa de siu esser, patertgar e plidar, ed el schai ordavon sco mira de sentupada en igl act spirtal primordial (enconuschientscha-carezia). En quella dubla vesta digl avantatg digl esser eis el, sco premissa, anflaus, denton mo per esser encuretgs vinavon. In plaid de sogn Augustin sur l'immensadad de

Diu savein nus applicar sin moda analoga en nies cass: Ut inventus quaeratur immensus est. Dieus ei infinits per ch'ins enqueri el vinavon era cura ch'el ei gia anflaus (per part). Quei vul dir: El ei mai anflaus dil tut.

Da cheu seresulta aunc in aspect impurtont per nosa damonda: El patratg e lungatg enquera il carstgaun Diu (igl esser) e daventa cheutras quei ch'el ei: el anfla sesez egl ir anavos sigl esser. L'impurtonza che la formaziun spirtala-linguistica survegn cheutras el svilup personal savein nus gest mo indicar.

2. La dialectica denter patratg ed esser transpona Augustin ella dialectica patratg—lungatg: Sco nus pudein buca satiuer igl esser cul patratg, aschia metscha il patratg dal lungatg. Il patratg ei adina qualitativamein ordavon al lungatg. Sche nus sentin en situaziuns cargadas l'inadequatadad dil plaid per patratgs e sentiments, e schein ch'il lungatg seigi mo in balbegiar, lu ei quei buca mo ina moda de dir, igl ei metafisicamein aschia. Il lungatg ei pia en tut sia noblezia caracterisau metafisicamein entras *paupradad*: El mo sestenda viers igl esser, e cartend d'haber conquistau el, sto il carstgaun vegnir pertscharts che ses plaids tonschan buc. Sogn Augustin drova il maletg dil cup per explotar la mar. Gie, pli damaneivel ch'il lungatg s'avischina agl esser, pli bials e profunds ch'el ei, e pli fetg ch'el vegn mess en damonda dalla realitad sezza presenta che brischa il plaid, ch'ei vegnius memia damaneivel, sco paglia. Quei ei stau l'experiencescha dils misticists ch'han adina contestau la divergenza denter lur experiencescha e lur lungatg. Enconuschentamein ha sogn Tumasch d'Aquin suenter ina experiencescha mistica (ch'ei caracterisada entras il contact immediat dil carstgaun en tut sias forzas spirtalas cun Diu), buca pli priu la plema enta maun e schau anavos sia «Summa theologiae» senza finir: «Quei ch'jeu hai scret (lungatg), ei sco paglia viers quei ch'jeu hai viu (realitad)». Augustin ha formulau quella enconuschientscha sin moda eleganta: Verbo crescente verba deficiunt: Cu il PLAID (manegiau il Vierv ch'ei Dieus sez) crescha, disdeschan ils plaids. Il lungatg ei pia ina caussa relativa, dil tuttatafatg ordinada viers igl esser, ni ch'el ei buca lungatg.

3. Quella caducadad existenziala dil lungatg segirescha denton ual sia *rihezia*. Per explicar quella paradoxia empristein nus

dalla teologia il suandont patratg: Dieus (il Bab) svida sia realitad infinita entras siu «lungatg» *cun in soli plaid* (Verbum), perquei «ch'il Bab ha dau *tut* al Fegl» e lez, sco Vierv e «lungatg» dil Bab ei la realitad infinita dil Bab en *tut* sia plenezia. Il plaid human ei denton mo sco in cup per explotar la mar. Ed aschia sa lungatg human che vul tonscher per la realitad mo exister ella *pluralitad dils plaid*s (Verba). Mo el Diu trinitaric convergeschan esser-patratg-lungatg, aschia che quella rihezia dil lungatg divin segirescha sia sempladad (sia «paupradad», pertgei «mo» in plaid). La divergenza digl esser, dil patratg e dil lungatg tier il carstgaun fundescha il pluralismus el lungatg, quei vul dir: La paupradad existenziala dil lungatg human ei motiv de sia rihezia. *Lungatg human sco tensiun dinamica e vitala viers igl esser ei baghegiaus silla lescha de pluralitad e differenziaziun.*

Convergenza cumpleina tochen tier identitad de lungatg e realitad ei nunpusseivla. La differenza ei necessaria e buca de lugar. Ella schendra la dinamica ed il svilup dil lungatg e fa ch'el ei humanmein vivs. Da nies maniar fundescha quella divergenza buca mo la pluralitad dils plaid, mobein dils lungatgs, aschia ch'il recit biblic della tuor de Babel stuess anflar ina interpretaziun spirontamein teologica, essend la pluralitad dils lungatgs dada en quella vesta dalla natira dil carstgaun e buca da sia caducadad peccaminusa. La lescha de differenziaziun el lungatg fa ch'il lungatg ei mai «finius» en sia stenta viers la realitad; sch'el ei «finius», lu eis el daveras morts. Consequentamein ei in lungatg era mai differenziaus avunda.

4. La differenziaziun progressiva sco factur essenzial dil lungatg lubescha a nus de prolungir la sentenza de sogn Augustin applicada per il lungatg: il patratg po buca contonscher igl esser, il lungatg po buca contonscher il patratg, e — nosa conclusiun —: la scienza linguistica contonscha mai il lungatg. Ei dat el lungatg adina enzatgei che metscha dagl egl e maun ordinont della scienza!

Ei quella prolungaziun legitima? Entras l'interpretaziun dil lungatg sco stenta dil carstgaun per la realitad, ni sco organ cul qual il carstgaun vul tonscher agl esser, havein nus mess el lungatg *in sem vital* ch'ei sco tutta veta bein structuraus internamein, denton buca de tschaffar adequatamein cun reglas e cun sistem, pertgei il lungatg ei en quella aviartadad e differenzia-

ziun progressiva adina pli vasts che reglas grammaticalas. Ins duei pia buca temer sch'il horizont linguistic ei buca cumpleinamain surveseivels atras egliers de reglas! *Reglas de fier che sclaudan differenziaziun ein l'entschatta della fin d'in lungatg. Garmaschia della grammatica eis ei de vuler sepatrunar dil lungatg ed enguttar el vid reglas per ch'el seigi pli «practics».* Ei dat el lungatg simplificaziuns che cunterdian all'essenza dil lungatg!

Quei patratg ei aschi centrals e negligius che nus lein sclarir el neu dalla comparegliaziun denter lungatg e «code» (lungatg cifrau; lungatg de Computer).

Il code ei scaffius dal carstgaun ed ei perquei manischabels, disponibels dad el tenor basegns «practics» sco las maschinas che «plaidan» quei lungatg. Il code ei fretg de convenziun; el sortescha dalla ponderaziun ed organisaziun practica ed ha il nez per finamira.

Auter il lungatg! El ei buca scaffius dal carstgaun mobein carschius cun el. El s'auda tier sia structura spirtala. Il carstgaun sa buca disponer sur de siu lungatg mumma. Cu el entra el stadi de pertschartadad, eis el gia disponius e pre-formaus d'enzatgei ch'ei pli grond ch'el: siu lungatg mumma! Il lungatg fa cheutras part della situaziun historica preliminar, ella quala il carstgaun anfla e sto realisar sesez. «Romontsch ei tia sort, tiu truament», plaids de Muoth che zuppan davos il patos romantic e sentimental in bien ton seriusa verdad. (Nus anflein pia ella antropologia filosofica motivs de star en per il lungatg mumma ch'ei pli perschuedents che frasar vitas de fiastas e dietas!) Nus cartein buca che la structura psicologica dada entras il lungatg mumma sappi vegnir supprimida dad in lungatg acquistau!

Il lungatg ei buca mo la muneida ella quala il spért human cula igl aur della realitad, mobein era igl organ tras il qual el objectivescha sesez («Di a mi tgei lungatg che ti plaidas ed jeu ditgel a ti, tgei carstgaun che ti eis»). El lungatg sortescha il carstgaun da sesez, el tradescha sesez el dubel senn de «tradi-ment» e «tradiziun» (tradir ni comunicar sesez ad enzatgi). Il plaid drizzaus ad in «ti» ed acceptaus da quel fa cuminonza e confirmescha il plidader, aschia ch'il carstgaun daventa sesez el lungatg. Nus numnein perquei il lungatg *organ* e buca *instrument*. In instrument sai jeu better naven e far in meglier. Igl organ ei carschius cun mei e quel sai jeu buca allontanar senza



donn della persuna. Il code ei in instrument che nus savein eleger e modificar. Il lungatg ei in organ ch'ei daus e che nus stuein tgirar. Il lungatg pretenda per sesez respect human e sa scu-mandar enzatgei ch'ei en sesez lubiu per il code. Il code ei product della scienza e manischabels da quella. Il lungatg ei sco existenzial dil carstgaun buca product, mobein origin della scienza e stat sur quella. La scienza ha de registrar, d'inventarisar quei ch'ei avon maun. Ella sa encurir leschas de carschient-scha e la via dil svilup e sa cheutras eruir, denton buca far e dictar reglas linguisticas. La tgira e direcziun dil lungatg pil futur sebasescha sin leschas fundamentalas immanentas che la scienza linguistica ha buca de scaffir, mobein de purtar alla glisch. Siu mistregn ei pia survetsch e buca dictatura. Quel che tucca il lungatg, tucca el senn verbal dil plaid sil viv: El tucca il carstgaun!

5. La davosa damonda: Tgi ei competents per il lungatg? Quei ei ina damonda spinusa e tgi che semetta vidlunder de rispunder resca de pegliar en in visprer. — Tgi ei competents per il lungatg? La scienza linguistica! Quella risposta, schi fetg ch'ella para de secapir, restrenscha nossa damonda gia en moda fatala, presupponend che tutta competenza enteifer il lungatg seigi adina de capir sco competenza *scientifica*. Quei ei buca ver! Denton, lein ad interim star tier quei sectur de competenzas, la competenza scientifica, e precisar la damonda: Tgi ei scientificamein competents per il lungatg? (Nus schein sapientivamein competents *per* e buca *sur* dil lungatg. *Per* indichescha il survetsch; *sur* il domini suveran che cunvegn mo a Diu!). Quella gada: La scienza linguistica, la filologia! Puspei para quella risposta de secapir; puspei restrenscha ella silenziusamein la savida scientifica ariguard il lungatg ad *in* sectur: la filologia! Alla damonda: Tgi ei scientificamein competents per il lungatg, rispundin nus: Quel ch'ei competents per il carstgaun. Quei schein nus sin fundament dell'unitad vitala denter carstgaun e lungatg ch'ei vegnida explicada sura. El carstgaun dat ei bia secturs de competenza scientifica e tontas pusseivladads de diversas ciencias. Nus havein igl anatom, il histolog, il fisiolog, il psicolog, il giurist, il filosof, il teolog, igl econom, il politicher ed aunc auters. Mintgin competents en siu sectur, mo buc *in* che fuss *sulets* competents per igl entir fenomen «carstgaun».

Buc auter stat ei cul lungatg! *Il lungatg ei sco organ vital dil carstgaun in fenomen multifar ch'ei en ses differents aspects object de scienziass differentas.* Cheu vala il principi de modestiadad: Nus partgin! Igl ei buca mo il filolog che sto ed astga dir in plaid en caussa de lungatg, sco buca mo igl anatom ni histolog ston ed astgan plidar cu ei setracta dil carstgaun. Ei dat (forsa egl encarden della schenderletga), e sto dar ina psicologia, filosofia e teologia de lungatg, sco ei dat quellas treis scienziass per il fenomen «carstgaun», sche nus lein buca restrenscher il fenomen «lungatg» sin ina collecziun e combinaziun de bustabs e silbas, ed il carstgaun sin sia anatomia.

Ch'il carstgaun survarga sia atgna anatomia e fisiologia paucs che dubetan. Ch'il lungatg survarga en strentga consequenza sia «anatomia» filologica e sia apparenza empirica gliez ei vegniu e vegn ignorau, ed ins scrola il tgau sur dil patratg ch'il lungatg savess esser pli bia che quella «bagatella de bustabs». Tgi che vesa ella smutada de differenziaziun mo quella «bagatella» d'in *e* ni d'in *a*, quel resta sin plaun linguistic empirist, positivist e materialist, perquei ch'el restrenscha il lungatg sin sia «anatomia». Ed ell'anatomia ei tut lubiu, pertgei il tgierp ei — morts! E nossa damonda: Sch'ei va aschia cul lungatg, cu vegn il carstgaun a mauns a quei «spért»?

Ella damonda de competenza scientifica accusein nus negin d'haver bloccau il lungatg sapientivamein el domini della scienza filologica, e d'haver cheutras creau igl empirismus e materialismus linguistic. Nus constatein mo che quei ei daventau facticamein, e lessen supplicar la scienza filologica de seregurdar dil principi, senza il qual tuts plaids de pasch ed avischinaziun (cumprada cun la separaziun en las atgnas retschas!) confinan alla manzegna: *Audiatur et altera pars!* Era autras scienziass han in plaid el capetel lungatg. Nus havein detg in plaid en quellas «skizzas» e sperein ch'el vegni udius.

En nossa situaziun linguistica sursilvana vein nus de basegns de ponderaziuns metafisicas ariguard il lungatg, sche nus lein buca, curdond ella nivellaziun nunspirtusa, piarder il spért ed il carstgaun romontsch.

